

УДК 130.2+94(477)“-0520/-0507”

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.24.9>

Ольга Гайдамачук
старший викладач кафедри
українознавства, культурології
та історії науки НТУ «ХПІ»

ORCID: 0000-0002-0005-1380
Email: haidamachuk@gmail.com

КОНФЛІКТ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ЛИСТА СКИФІВ ДАРИЮ ПЕРШОМУ

Анотація. Предметне послання скифів перському цареві Дарію I, що складалося з пташки, жабки, мишки й стріл, не містило авторських інтонацій, бо самі скифи утрималися від роз'яснень його змісту. Чисте артикулювання німе. Тому адресат змушений ставати співавтором скифського листа й самостійно його інтонувати. Фактично скифи спровокували Дарія інтонувати, з одного боку, свої владні бажання, а з іншого боку, правдоподібні інтенції скифів. Це самороздвоєння спричинює внутрішній конфлікт і заганяє Дарія в глухий кут. Його жадання вчитати зі скифського послання їхнє визнання власної капітуляції дисонувало з їхньою фактичною непокірною поведінкою. І ця пастка спрацьовує так, що Дарій сам схиляється до капітуляції, бо його інтонації діють як детонації – таємна психологічна зброя скифів у царині символів. Інтерпретатора деморалізує його власне тлумачення. Сама композиція листа відбиває космологічні уявлення скифів і виявляє їхнє бачення світобудови: небо-земля-вода. Дарій без проблем зчитав чітко артикульований предметами шар повідомлення, фігуральний зміст якого не давався легко, бо через загальнодоступний код транслювалося зашифроване звернення. Тлумачення листа іншими особами відбиває світогляд останніх і виявляє неперекладності й різночитання, обумовлені відмінностями культур. Тільки Дарій мав справу з речами, тоді як решта тлумачів – із словами різних мов, що позначають ті речі. Але за будь-яких умов це повідомлення вимагає живих інтонацій. Змістовно лист дозволяє вчитати з себе і жарт, і капітуляцію, і відверту погрозу тощо. Конфлікт інтерпретацій можуть спричиняти як лінгвістичні чи світоглядні неперекладності різних культур, так і політична заангажованість інтерпретаторів. Тому інтерпретація предметного повідомлення так само, як і вербального, залежить від його інтонаційного наповнення.

Ключові слова: конфлікт інтерпретацій, інтонація, артикуляція, детонація.

Olha Haidamachuk
Senior lecturer of Department of Ukrainian Studies,
Cultural studies and History of science,
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

CONFLICT OF INTERPRETATIONS OF THE LETTER FROM SKIFFS TO DARIUS THE FIRST

Abstract. Sum of the things as a short letter of the Scythians to Persian King Darius the First, which were collection of a bird, a frog, a mouse and arrows, contains no intonations, because the Scythians themselves refrained to explain its contents. Pure articulation is silent. That's why the addressee has to become co-author the Scythian message to intonate it in his way. Actually Darius was forced to intone, on the one hand, his imperious desires, and, on the other hand, the plausible Scythians intentions. Such self-split causes internal conflict and pushes Darius to an impasse. His desire to read the Scythian message as their own recognition of their surrender contradicts with their obviously disobedient behavior. It works as a trap. Darius himself inclines to surrender, because his intonations work as detonations - the secret psychological weapon of the Scythians in the field of symbols. That's the case when the interpretation demoralizes its own interpreter. The composition of the letter reflects the Scythians cosmological representations and reveals their outlook. When Herodotus, Clement d'Alexandrie, J.-J.Rousseau and others retell and interpret the letter, both their retelling and interpretation reflect their cultural differences and their different worldviews. Only Darius dealt with pure things, while the rest of interpreters dealt with different languages words denoting those things. But in any case this message requires live intonations. The Scythian letter allows you to subtract from it some jokes or mock the same as a demand of surrender or as an open threat etc. Conflict of interpretations can be caused by both linguistic untranslatability either worldview untranslatability of different cultures and political involvement of interpreters. Therefore, the interpretation of the message through things, the same as through words, also depends on its intonation content.

Keywords: interpretation conflict, intonation, articulation, detonation.

Кожен народ, зіткнувшись із агресією ворога, що буцімто переважає його силою, має пам'ятати про збережені історією приклади того, коли зрештою перемагає, на перший погляд, слабший супротивник. Адже справжня сила не завжди очевидна. Так, десь між 520-507 рр. до н.е. перський цар Дарій I, недооцінивши силу скифів, вважав, що його багатотисячне військо забезпечить йому швидку і

блискучу перемогу. Але склав зброю, злякавшись пташки, мишки, жабки й жмутка стріл, подарованих йому скифами без жодних коментарів. Програв з позицій інтелекту і сили духу.

Слова, аби бути прочитаними, вимагають спеціальних умінь – грамотності. Але не завжди цього вміння досить, аби прочитане ще й зрозуміти. Коли відомі всім предмети заступають слова, тоді

безпосередня даність предметів – відкрита для носіїв різних мов – здавалось би, унеможлиблює різночитання. Але на практиці, коли предмети використовуються як слова (іконічно), порозуміння так само узалежнюється від уміння інтерпретувати. Носії різних ментальностей схильні по-різному тлумачити одні й ті самі предмети, бо належать до різних культурних традицій. На полі письма стикаються не тільки різні світогляди, а й різні культури. Конфлікт інтерпретацій вирішується на користь сильнішої з них, але хто вирішує, яка з них сильніша?

Так, конфлікт інтерпретацій наявний в історії про скіфів і Дарія I. Писана Геродотом Галікарнаським історія⁵ містить сюжет про набуття скіфами прізвиська непереможних, чому мимоволі посприяв перський цар Дарій I. Привівши на береги Борисфена / Дніпра численне військо для підсилення своїх вимог до царя Іданфірса / Ідантира⁶ стати його данником, замість очікуваної данини він одержав дивного «листа» від скіфів, зміст якого транслювали не слова, а предмети: миша, жаба, пташка і п'ять стріл. Але, знаючи про це, М. Скржинська підкреслює, що «скіфи не мали писемності» [9, с. 13], бо стереотипне уявлення письма як штучно зафіксованих на площині лінійно розташованих знаків заважає досягнути просторову комбінацію нефіксованих живих істот з предметами – як письмо. Але це так, на чому не втомлювався наполягати Дерріда: «висловленню “неписьменна спільнота” не відповідає жодна реальність і жодне поняття» [11, с. 161]. Скіфське письмо відбиває саму суть їхнього способу життя – воно таке ж вільне і мобільне, як їхні військові загоны чи родинні табори. Достеменно ніхто досі не знає, що хотіли сказати скіфи, але відомі різночитання цього послання. І саме ця неоднозначність вивела його в надчасовий простір письма, збурюючи нові й нові покоління дослідників випробовувати на ньому свій інтерпретативний арсенал.

Жан-Жака Руссо так захопила німа красномовність скіфського послання, що він використовує цю історію в своєму «Есе про походження мов...» для доведення тези про примат наочного переконування над звуковим. Зміст німої погрози скіфів здається Руссо настільки прозорим, однозначним й грізним, що він затято вірить в єдино можливу реакцію Дарія – якнайшвидше забратися звідси геть. Цікаво, що Руссо змінює порядок

предметів у повідомленні, усвідомлюючи, що йдеться про предметне письмо: жаба, птах, миша і п'ять стріл [13, с. 359] і де порядок може мати ключове значення. Птах за будь-яких умов має бути першим, бо всі вказані істоти були живі й не скуті, і, щойно розв'язали торбу, птах першим вилетів із неї. Його «зчитали» і відразу втратили, що символічно для сенсу всього послання. Він полетів на волю, в небо, тим самим додаючи цей факт до змісту повідомлення. Крім того, Геродот подає іншу, ніж Руссо, реакцію перського царя: Дарій забрався з берегів Борисфена, але тільки після ганебної поразки у спробі завоювати зухвалих скіфів. І це тільки один приклад різночитань й конфлікту тлумачень.

Згущує цю конфліктність інший французький філософ – Ж. Дерріда, деконструкційно перечитуючи «Есе...» Руссо. Він присвячує скіфському епізоду розлогу примітку в «Дещо про граматику» [11]. Зокрема, він указує на два основні джерела цього сюжету – Геродота і Клементя Олександрійського (Clement d'Alexandrie⁷), припускаючи, що сам Руссо вичитав його з «Essay sur les hiéroglyphes» Варбуртона (Warburton), який посилався на Клементя, тоді як останній переповідав її зі слів Ферекида Сирського (Pherecydes Syrus). Ніхто в цьому ланцюжку вже не мав справи з предметами, бо їх замінили слова. Ланцюжок посередників-переповідачів нагадує дитячу гру «зіпсований телефон», яка демонструє, як важко на вході і виході одержати одне і те ж слово неперекрученим.

Але в наведеній цитаті ми знаходимо не тільки інший порядок предметів, але й більшу їх кількість: миша, жаба, птах, дріт і плуг [11, с. 340]. Скржинська, зі слів того ж Ферекида, цитованого у «Строматах» Климентія (V, 8, 44), замість дроту читає «одна стріла» [9, с. 21]. Маємо різночитання як на рівні артикуляції (мовою теорії мовленнєвих актів, на рівні «локуції»), так і на рівні інтонації («іллокуції»): діапазон взаємно виключних версій. Сам Геродот (що замість списа і плуга, згадує про п'ять стріл), якого цитує Варбуртон, пише, як цього «листа» прочитав особисто Дарій: скіфи дарують йому землю, воду і підкоряються йому, бо миша – це земля, жаба – вода, птах – кінь, а стріли – самопозбавлення влади. Дарій читає те, що хоче прочитати, адже саме за цим він прийшов на скіфські землі – здобути владу над ними. Птах для нього – кінь – солярний символ, а не символ волі. Він не зважає на його втрату, бо миша і жаба, які втілюють для нього жадані ним дари від скіфів, лишаються у нього в руках. І, отже, Дарій – це не той, хто дарує, а той, хто жадає дарів. Але відоме ще й тлумачення його радника Гобрія: «якщо

⁵ У дослідження цього сюжету внесли свою лепту С.Лур'є, А.Доватур, В.Струве та ін.

⁶ Син скіфського царя Савлія і небіж філософа Анахарсиса [Скржинська, с. 14]. Ім'я Ідантира (у Климентія – Ідантуран / Ἰδανθοῦραν (Клемент, Стромати, V, 8, 44,2)) містить два складники – Ідан / Тир-Тур – де легко вичитується ключова для скіфів божа пара: Дана – богиня води (санскр. «idan») [Петров, с. 303] збереглося в сучасних гідронімах річок: Дніпро, Дністер, Десна, Сіверський Донець [Знойко, с. 36] тощо) – і бог вогню (чи неба, чи небесного вогню) Тур. Крім того, слово стріла скіфською – «тирса» – також містить «тир».

⁷ 5.8.44.2 Φασί γούιν καὶ Ἰδανθοῦραν τὸν Σκυθῶν βασιλέα, ὡς ἱστορεῖ Φερεκύδης ὁ Σύριος, Δαρείῳ διαβάντι τὸν Ἴστρον πόλεμον ἀπειλοντα πέμψαι σύμβολον ἀντὶ τῶν γραμμάτων μὲν, βάτραχον 5.8.44.3 ὄρνιθα, ὀιστόν, ἄροτρον [Stromata].

замість відлетіти, як птах, ви сховаєтеся в землю чи у воду, як миші чи жаби, то загинете від цих стріл» [11, с. 340]. Як в цю історію потрапив «плуг» і як його міг передати в торбі⁸ один вершник разом з іншими предметами? Чому там, де Ферекид пише «плуг», Геродот пише «п'ять»?

В. Істрін у своїй монографії про виникнення і розвиток письма теж згадує цю геродотівську розповідь, але подає її з позиції «буцімто». Його несерйозне ставлення до цього листа проявляється не тільки в цьому тоні недовіри, а й в неухвальному відтворенні порядку предметів. Починаючи з жаби, як Руссо, далі він називає мишу, птаха і п'ять стріл, наводить тлумачення, схоже на те, що пропонував Гобрій: «якщо ви, перси, не вмієте літати в небі, як птах, стрибати болотами, як жаби, і ховатися під землею, як миші, то ви загинете, обсіпані нашими стрілами» [5, с. 91]. Істрін утримується від власних міркувань на цю тему, навіть не пояснивши, чому він обрав саме це тлумачення.

О. Гуляєва, досліджуючи натюрморт у творчості Ф. Кідера, побіжно згадує про скіфську легенду у Геродота [3, с. 72], бо перший з натюрмортів триптиху «Сказання» митець присвячує «Сказанню Дарія» [3, с. 68]. Кідер самою назвою перетворює Дарія на ключову фігуру сюжету. І оскільки саме сказання у нього урізається до чотирьох символів: миша в умовній пастці з трьох стріл, з цього випливає, що миша – Дарій.

Група дослідників воєнно-політичної історії України [6] відводить скіфам майже сім сторінок, включно з історією про Дарія. Але епізод з предметним посланням скіфів вони подають як заключний етап тривалої військової операції (партизанської війни, в якій скіфи розділилися на три загони [6, с. 10]). Загін Скопасиса рушив до Танаїсу, лишаючи по собі засипані джерела питної води й випалену рослинність. А загони Іданфірса й Тансакіса рушили на північ землями тих племен, що відмовилися їх підтримати, щоб тим самим змусити їх стати на оборону своїх теренів. Це виглядало, як відступ, але діяло, як пастка, бо перси не виграли жодної битви, а людей втрачали багато. Усвідомивши всю безнадійність ситуації, Дарій зважився почати словесний діалог. Його гінець переказав скіфському цареві таке: «Дивний чоловіче, чому ти постійно втікаєш, хоч маєш змогу вибрати щось із своїх можливостей? Якщо думаєш, що можеш протистояти моїй силі, то спинися, покинь блуканину, принеси в дар мені як своєму панові землю й воду, і розпочни переговори» [6, с. 10]. Ми знаходимо тут вже згаданий вище запит Дарія на дари, але стає зрозумілим, що ці дари символізують передачу влади, тобто фактично – капітуляцію. Адресат зрозумів це усне послання

і відповів (у нас викликає питання, наприклад, таке, чи говорили вони спільною (чи бодай спорідненою) мовою? Обидва знали мову свого ворога? Чи обидва мали тлумачів? Скржинська припускає, що «скіфи царського роду володіли грецькою мовою» [9, с. 13] для спілкування з верхівкою грецьких колоній у Північному Причорномор'ї, та чи знав грецьку Дарій?): «Мої справи такі, персе. Я ще ніякої людини досі не злякався і не втік перед нею давніше. Отже, й тепер від тебе не втікаю, і я нічого іншого не роблю тепер, лише те, що звик робити в мирний час. А що я не воюю з тобою, то й це поясню. Ми не маємо ні міст, ні обробленої землі, щоб боятися за них і чимскоріше починати з вами бій. А якщо вже так конечно треба його починати, то ми маємо батьківські могили. Ось відшукайте їх і спробуйте знищити, і тоді побачите, чи будемо воювати з вами за могили, чи ні. А до того, поки не будемо мати достатньої причини, воювати не будемо. Це про битву. А своїми панами я визнаю лише Зевса, мого предка й Гестію – царицю скіфів. То ж замість дару – землі й води – пошлю такий дар, як тобі належить послати. А за те, що ти назвав себе моїм паном, будеш іще відповідати» [6, с. 10-11]. Скіфи не були заручниками осілості, тому не тільки їхні війська, а й поселення були мобільними. Єдине, що прив'язувало їх до землі, – могили предків, та напевно вони повели ворога тим шляхом, що віддаляв, а не наближав його від сакральних для них місць. Крім того, ця відповідь засвідчує відсутність марнославства у скіфів, готових вступати у відкритий бій тільки з вагомих для них причин. Важливою також є згадка про божественну пару (рівноважена чоловічим і жіночим началами). Стає зрозумілим, що предметне послання – навздогін усному – функціонально є даром, але таким, що «відмірює» собою ту шану, на яку заслуговує адресат, за яким не визнається царський статус (звертання як до персичного перса). Тим більше, що Дарію обіцяно відплату за його зухвалу зверхність. Важливий нюанс тут – предметне послання здійснюється вже на етапі завершення війни. І Дарій прочитав в ньому жадані ним «воду й землю» разом з передачею влади. А Гобрій, як вже згадувалося, протверезив його. І Дарій, побачивши, як скіфи спочатку вишикувалися для рішучої битви з його знесиленим військом, а потім всім гуртом відволіклися на полювання на зайця [6, с. 12], був остаточно деморалізований, бо ця зневага змусила його думати тільки про те, як врятуватися, а не як перемогти. Тому предметне послання скіфів – це не просто письмо, а стратегічна зброя скіфів. Це та остання крапля, що остаточно під'їла ворожу самовпевненість.

С. Пронь силиться прочитати в геродотівських оповідках про скіфів пророцтва для сучасних українців, привертаючи увагу до того, що Геродот в трьох з дев'яти своїх книг згадує населення, що

⁸ У Клементія читаємо «сошник плуга / áротров» (V.8.44.2-44.3), тобто не весь плуг, а тільки його гострий залізний лемех.

мешкало на території сучасної України: 1) «Клію» (муза історії) – про кіммерійців; 4) Мельпомена» (муза трагедії) – про скіфів, зокрема, війні з Дарієм відведено розділи № 127–132; 7) «Полігімнія (муза гімнів)», де знову згадується війна скіфів із Дарієм [8, с. 61]. Проте автор читає Геродота в російсько-мовному перекладі [2], не звіряючи його з оригіналом. Отже, варто послухати і самого Геродота.

Геродот пише про перську навалу, щойно завершивши історію про споріднення скіфів і амазонок, з розділу 118. Він пояснює інтервенцію Дарія бажанням підкорити собі ці землі. Від імені скіфів, які намагалися заручитися підтримкою сусідів, він вказує, що Дарій міг йти на скіфів через помсту за колишнє поневолення ними його країни, але тепер його метою є не тільки Скіфія. Не всі сусіди погодилися допомагати скіфам, і тому вони вирішили не вступати у відкритий бій із персами (розділ 120). Своїм родинам вони наказали відступати разом із худобою на північ, а найкращі вершники, показавшись персам, рушили на схід за річку Танаїс в землі будинів і савроматів, які відмовилися воювати (розділ 122). І скрізь перси зустрічали спустошену землю. Втопившись переслідувати скіфів, що завжди трималися попереду на відстані денного переходу, Дарій послав гінця із відомою нам усною пропозицією визнати себе його рабами і принести в дар землю й воду (розділ 126). У відповідь розгніваний Іданфірс, окрім вже відомих нам слів, запропонував Дарію плакати (розділ 127). Про дар царів – розділ 131: птах (ὄρνις), миша (μύς), жаба (βάτραχος) і 5 (πέντε : five.) стріл (όίστός). Птах вилетів, щойно відкрили торбу, так що немає уточнення, що то був за птах. Слово, що позначає мишу, можна з грецької перекласти і як «щур» чи «пацюк». Але, на жаль, нам невідомо, як скіфи називали⁹ всі ці речі і, отже, якою хмарою багатозначності вони могли бути оповиті. До того ж ці слова могли викликати певні метафори через співзвучність з якимись іншими словами. Перси звертались за тлумаченням цих дарів до того, хто їх приніс, але він відмовив: досить розумні самі допетрають, що це значить (розділ 131). І тим самим вони перенесли війну зі своєї на чужу територію: з реального простору у віртуальний простір символів, вироблений свідомістю персів.

Зіставимо дві версії вербального послання, якому для повноти бракує тільки скіфськомовної версії:

Геродот	Климент	переклад
ὄρνιθα ¹⁰ (1) близьке до οἰωνός	ὄρνιθα ¹¹ (3)	птах птаха для гадань авгурів за його польотом чи співом
μύν ¹² (2)	μύν (1)	миша (польова), пацюк
βάτραχον ¹³ (3)	βάτραχον (2)	жаба водяна
όίστους (4)	όίστόν (4)	стріли / стріла
πέντε / п'ять (5)	ἄροτρον (5)/ інструмент, щоб орати землю	п'ять / інструмент орати (+фігур. в множ. - органи розмноження)

Отже, послання є гібридним, бо поєднує природні символи з культурними артефактами. Природна частина представлена в усій повноті, згідно з уявленнями скіфів про трискладову світобудову (ця трискладність відображена в багатьох скіфських артефактах – від пекторалі до декору кераміки): небесний вогонь – земля – вода. Крім того, в легенді про походження скіфів фігурують три рідні брати, імена яких відсилають до «тричленного за предками племінного розчленування скіфів» [1, с. 178; 7, с. 334], згідно з тими ж трьома сферами. І небесні дари (за версією борисфенітських скіфів: плуг, ярмо, сокира й чаша [1, с. 178; 7, с. 333], а за версією понтійських греків, в цьому переліку незмінною лишається тільки чаша, а ще є пояс до неї, лук і стріли) разом із владою призначаються молодшому з братів – Колоксаю [7, с. 338] – сонце-цареві, основна функція якого – воїн, тобто на часі боронити землю предків. Щодо інших братів: Арпоксай – це ріка-цар, основна функція якого – землеробство й скотарство, а Ліпоксай – гора-цар – насамперед жрець¹⁴. І, оскільки скіфи, на відміну від Дарія, знаходилися на своїй землі, це могло означати, що: або вся природа буде на їхньому боці, або всі скіфи одностайні у своєму ставленні до ворога. Культурна частина в геродотівській версії представлена тільки знаряддями вбивства, тоді як Климент витримав баланс життя і смерті, представляючи інструменти, що не тільки несуть смерть (стріли), а й дають життя (плуг).

Важливим співпадінням, на нашу думку, є те, що у двох різних переказах греків про скіфів (про трьох братів і про лист Дарію) втрачається один і той же артефакт – плуг. Тобто Геродот і понтійські греки одностайно заперечують землеробський артефакт у скіфів, визнаючи за ними тільки владно-войовничі атрибути. І, певно, це пов'язано з певним культурним стереотипом щодо скіфів, що склався у греків. Тупчієнко підкреслює, що плуг з генеалогічного скіфського міфу –

¹⁰ <http://data.perseus.org/citations/um:cts:greekLit:tlg0016.tlg001.perseus-grc1:4.131.1>

¹¹ http://khazarzar.skeptik.net/pgm/PG_Migne/Clement%20of%20Alexandria_PG%2008-09/Stromata.pdf

¹² Греки знали прислів'я про мишу (μύς τίτης γυέεται), що, спокусившись їжею, потрапила до пастки.

¹³ Греки уживали сталий вислів з жабою (βάτραχος οἰνοχοεῖν) про тих, хто дає те, що не хоче.

¹⁴ Ми вважаємо, що пташка у посланні скіфів, крім солярної символіки й асоціацій із небом, пов'язана з жрецтвом, зокрема, з авгурами.

⁹ Мову й етнос скіфів вивчали К. Мюлленгоф, В. Юргевич і Вс. Міллер, В.Латишев, В. Томашек, І. Маркварт, Ф. Юсті, О. Соболевський, М.Фасмер, М.Марр, В.Петров, але досі лишається багато дискусійних і невирішених питань.

золотий. Оскільки М. Марр довів семантичні зв'язки слів «плуг», «небо», «залізо», Тупчієнко вважає тим більше переконливим, що греки називали Плугом сузір'я Оріону [10, с. 54]. Отже, плуг не може бути випадковим символом. Більше того, він є настільки важливим для скіфів, що прошиває космогонічні й генеалогічні скіфські міфи. Але із зауваження Тупчієнка випливає, що плуг мав сакральне значення і для греків. І, можливо, тому вони уникали читати його в чужинному для них контексті. Адресат Геродота – греки, а не скіфи. Тому і його перекази підігнані під світогляд сучасних йому греків, які так само, як він, з якихось причин замовчували плуг. Саме плуг є тим знаряддям, яке не тільки, за словами Дерріда, «відкриває природі шлях в культуру» [11, с. 407], а й відкриває варварам шлях в цивілізацію. І значить, замовчування «плуга» у переказах скіфських міфів не тільки викривлює уявлення про їхній світогляд, а ще й варваризує їх на фоні греків.

Отже, конфлікт інтерпретацій може виникати не тільки внаслідок лінгвістичних і світоглядних неперекладностей різних культур, а й внаслідок політичної заангажованості інтерпретаторів. Підсумуємо: предметне послання скіфів обмежується артикуляціями: не містить авторських інтонацій, бо вони відмовилися розставляти акценти. Це змушує адресата ставати співатором й самостійно інтонувати повідомлення. І, значить, інтерпретація предметного повідомлення так само залежить від його інтонаційного наповнення.

1. Безух Ю.В., Яковенко О.Є., Яковенко В.Д. Спадщина скіфського царя Атея (Туристичні маршрути Нижньосірогозького району). *Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві*. 2016. Вип. 1(12). С.169–179.

2. Геродот. История / Пер.и примеч. Г. А. Стратановского. М.: АСТ, 2006. 696 с.

3. Гуляєва О. Натюрморт у живописі Ф.Кідера. *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки: Мистецькі обрії: зб. наук. праць / Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України; Наук. керівник теми і голов. наук. ред. І.Д. Безгін. К.: Фенікс, 2013. Вип. 5 (16). С. 66-73.*

4. Знойко О.П. Міфи Київської землі та події стародавні. Наук.-попул. ст. К.: Молодь, 1989. 304 с.

5. Истрин В.А. Возникновение и развитие письма. М.: Наука, 1965. 597 с.

6. Кубіцький С.О., Кирик В.Л., Ермоленко А.Б., Сірий С.В., Безбах В.Г. Нариси воєнно-політичної історії України: Навчальний посібник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. С. 8-14.

7. Петров В.П. Скіфи: мова і етнос. *Андреев В.М. Виктор Петров. Нариси інтелектуальної біографії вченого: Монографія*. Дніпропетровськ: Герда, 2012. С. 297-459.

8. Пронь С.В. Таємниця історії України (можливі пророцтва Геродота): *intra vires*. *Науковий*

вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки. 2015, № 1 (39). С. 60-64.

9. Скржинська М.В. До взаємин скіфів із греками в Північному Причорномор'ї. *Археологія*. 2017, № 2. С. 13–23.

10. Тупчієнко М. Структурно-організуюча символічна функція заліза в космогонічних міфах. *Народна творчість та етнографія*. 2000, № 4. С. 48-57.

11. Derrida J. *De la Grammatology*. Paris: Les Editions De Minuit, 1967. 447 p.

12. Herodotus *The Histories*. Greek and English. URL: <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0016.tlg001.perseus-grc1:4.131.1> (дата звернення 15.11.2019).

13. Rousseau J.-J. *Essai sur l'origine des langues, Ou il est parle de la Mélodie & de l'imitation Musicale*. Collection complète des oeuvres 17 vol., in. 4, Genève, 1789. P. 355-434.

14. Stromata ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΛΗΘΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ ΠΡΩΤΟΣ. URL: http://khazarzar.skeptik.net/pgm/PG_Migne/Clement%20of%20Alexandria_PG%2008-09/Stromata.pdf (дата звернення 15.11.2019).

References

1. Bezux Yu.V., Yakovenko O.Ye., Yakovenko V.D. (2016). Spadshchyna skifskoho tsaria Ateja (Turystychni marshruty Nyzhniosirogohoko rajoiny) [The legacy of the Scythian king Athei (Tourist routes of the Lower Siroga district)]. *Information technology in education, science and production*. Vol. 1(12). S. 169-179. (In Ukrainian).

2. Gerodot. (2006). *Istorija* [History] / Transl. by G. A. Stratanovskij. M.: AST. 696 p. (In Russian).

3. Gulyayeva O. (2013). *Natiumort u zhyvopysi F. Kidera* [Still life in F. Kider painting]. *Aktualni problemy mystetskoji praktyky i mystetstvoznachoji nauky: collec. of scien. works / Institute of Contemporary Art of NAA of Ukraine*; Ed. by I.D. Bezgin. K.: Fenix. Vol. 5 (16). S. 66-73. (In Ukrainian).

4. Znoyko O.P. (1989). *Mify kyjivsloji zemli ta podiji starovyny* [Miths of Kyiv land and ancient events]. K.: Molod'. 304 p. (In Ukrainian).

5. Kubitskyj S.O., Kyryk V.L., Yermolenko A.B., Siryj S.V., Bezbah V.G. (2008). *Narysy vojenno-politychnoji istoriji Ukrainy: A Textbook*. K.: Vydavnycho-poligrafichnyj centr "Kyjivskij universytet". S. 8-14. (In Ukrainian).

6. Istrin V.A. (1965). *Vozniknovenije i razvitije pisma* [The origin and development of the letter]. M.: Nauka. 597 p. (In Russian).

7. Petrov V.P. (2012). *Skify: mova i etnos* [Scythians: language and ethnicity]. In: Andreev V.M. Victor Petrov. *Essays on the intellectual biography of the scientist: Monograph*. Dnipropetrovs'k: Gerda. S. 297-459. (In Ukrainian).

8. Pron' S.V. (2015). *Tajemnytsia istoriji Ukrainy (mozhylyvi prorotstva Herodota): intra vires*. [Mystery of

Ukrainian history (possible Herodotus prophecy): intra vires]. *Scientific Bulletin of V.O. Sukhomlinsky National University. Historical sciences*. № 1 (39). S. 60-64. (In Ukrainian).

9. Skrzhyńska M.V. (2017). *Do vzajemyn skifiv iz hrekamy v Pivnichnomu Prychornomorji* [Towards a Scythian relationship with the Greeks in the Northern Black Sea]. *Archeology*. № 2. S. 13-23. (In Ukrainian).

10. Turchiyenko M. (2000). *Strukturno-orhanizujutsh symbolichna funktsija zaliza v kosmohonichnykh mifakh* [Structurally-organizing symbolic function of iron in cosmogonic myths]. *Folk creativity and ethnography*. № 4. S. 48-57. (In Ukrainian).

11. Derrida J. (1967). *De la Grammatology*. Paris: Les Editions De Minuit. 447p.

12. Herodotus The Histories. URL: <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0016.tlg001.perseus-grc1:4.131.1> (Last accessed 15.11.2019).

13. Rousseau J.-J. (1789). *Essai sur l'origine des langues, Ou il est parle de la Mélodie & de l'imitation Musicale*. Collection complète des oeuvres 17 vol., in. 4, Genève. 355-434.

14. Stromata ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΛΗΘΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ ΠΡΩΤΟΣ. URL: http://kharzarzar.skeptik.net/pgm/PG_Migne/Clement%20of%20Alexandria_PG%2008-09/Stromata.pdf (Last accessed 15.11.2019).

УДК 069.01:930.1 (477-25)

Ігор Дворкін

кандидат історичних наук,
доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ORCID: 0000-0001-9190-8265

Email: igor_dvorkin@ukr.net

ВСУПЕРЕЧ ІМПЕРСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ: УКРАЇНОЗНАВСТВО В МУЗЕЯХ НАДДНІПРЯНЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Анотація. У статті розглядається розвиток українознавчих досліджень в музейних закладах Наддніпрянської України в імперський період. У цей час тут діяла достатньо широка музейна мережа. Музеї створювались та працювали при різноманітних установах – університетах та інших навчальних закладах; наукових інституціях; органах міського та земського самоврядування тощо. Характерною була відсутність цілеспрямованої музейної політики з боку центральної імперської влади. Це призводило до того, що музейні установи часто працювали в умовах недостатнього фінансування і підтримки з боку держави. Імперська політика Росії щодо українського національного руху у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. була спрямована на його обмеження та заборону. Будь-який прояв офіційної українофільської діяльності мав контролюватися та обмежуватися. Водночас, у створенні та подальшій діяльності музейних установ активну участь брала інтелігенція – часто діячі українського національного руху. Всупереч імперській політиці діячі українського національного руху знаходили можливість активно використовувати роботу в культурно-освітніх установах (у тому числі музеях), а також співпраці з ними, задля досліджень у галузі українознавства. Нагромадження українознавчих досліджень було важливим чинником націєтворчих процесів, реалізації “українського проекту”. У статті висвітлюються українознавчі дослідження, що проводились у деяких музеях Києва, Харкова та Чернігова. Ці музеї містили колекції, присвячені українській етнографії, археології та історії. Саме ці музеї, завдяки позиції їхніх працівників, збирали та систематизували колекції з історії та культури України, видавали наукову продукцію на основі своїх зібрань.

Ключові слова: музеї, імперська політика, українознавство.

Ihor Dvorkin

Ph.D. in History, Associate professor,
Department of Ukrainian Studies, Cultural Studies and the History of Science,
National Technical University «Kharkiv Polytechnical Institute»

DESPITE IMPERIAL POLICY: THE UKRAINIAN STUDIES IN THE MUSEUMS OF DNIPER UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19th – IN EARLY 20th CENTURY

Abstract. The article deals with the development of Ukrainian studies in museums of Naddniprianska Ukraine during the imperial period. At the time, a rather wide museum network worked here. Museums were created and operated at various organizations - universities and other educational institutions; scientific institutions; self-government bodies, etc. The lack of the central imperial power's museum policy was typical. This led to the fact, that museum institutions were often operated under